

РЕЦЕНЗІЇ

Шитюк М., Николаєв І.

Тоталітарний режим і військовослужбовці та працівники органів ДПУ–НКВС у 20–50-ті роки ХХ століття. – Миколаїв, 2007. – 274 с.

За останнє десятиріччя вітчизняними істориками опубліковано немало наукових праць, присвячених розвитку українського суспільства у 20–50-х рр. ХХ ст. Монографія М.М.Шитюка і І.Є.Николаєва присвячена трагічній долі військовослужбовців і працівників органів ДПУ–НКВС радянської України у той період.

Упродовж майже півстоліття тема репресій привертає увагу вітчизняної й світової громадськості, починаючи ще з історичної доповіді М.Хрущова на ХХ з'їзді КПРС про культ особи Й.Сталіна. Однак реально оцінити всю масштабність злочинів, їх трагічні наслідки стало можливим лише після краху комуністичної системи, коли почали створюватися умови для всебічного вивчення історичних джерел, пов'язаних із масовими репресіями, та виявленням повної картини фізичних і моральних втрат українського народу.

Відтворення історичної правди про тяжкі наслідки політичного терору у 20–50-х рр. ХХ ст. проти військових, зокрема вищого командного складу й верхівки «органів», уперше обґрунтовано та комплексно досліджено на сторінках даної монографії.

Уперше у сучасній українській історіографії зроблено вдалу спробу узагальнити досягнення вітчизняної й зарубіжної науки у вивченні масових репресій проти військовослужбовців і співробітників ДПУ–НКВС, висвітлено механізм організації та проведення політичних процесів проти вищого комскладу.

Дослідники ввели до наукового обігу великий обсяг архівного матеріалу зі спецслужби Служби безпеки України, оприлюднили нові дані та розкрили інформаційні можливості ряду залучених документів для вивчення заявленої проблеми. Автори здійснили історіографічний огляд джерел, опублікованих на території України, а також зарубіжних досліджень.

На сторінках монографії її автори простежують політичні процеси проти військовослужбовців на протязі всього існування тоталітарного режиму у країні, розкривають механізм масових політичних процесів проти керівних кадрів Червоної армії, співробітників НКВС у період становлення системи та у другій половині 1930-х рр. Не оминули дослідники увагою й репресії 1940 – початку 1950-х рр.

Репресії призвели до тяжких наслідків. Відсутність належно підготовлених командирів, гострий кадровий голод стали однією з головних причин катастрофічних поразок на початку радянсько-німецької війни. Згубні наслідки масового терору призвели до створення атмосфери страху, утримання від висловлювання власної думки, соціальної апатії, знецінення людського життя в підрозділах армії та НКВС.

Один із розділів монографії подає численні архівні документи з відомчих архівів СБУ і МВС, переважна кількість яких вводяться до наукового обігу вперше й дають можливість усвідомити широкомасштабну картину терору. У книзі подано біографічні довідки та портрети тих, хто у заявлений авторами період (1920–1950-ті рр.) очолював ВНК–ДПУ–ОД–ПУ–НКВС–НКДБ СРСР та УРСР. Більшість із них загинули під час репресій.

Рецензована праця не претендує на всеосяжність, проте потреба в написанні фундаментальної, узагальнюючої монографії з даної проблематики є викликом та вимогою часу, адже зацікавлення у цьому виявляють як суспільство, так і держава. І автори представленої монографії зробили у цьому ще один помітний крок.

В.Я.Рагулін (Миколаїв)

Мартинів А.Ю.

Об'єднана Німеччина: від «Боннської» до «Берлінської» республіки (1990–2005 рр.): Монографія: Серія «Відкрита дослідницька концепція». – Вип.5. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – 447 с.

У сучасних умовах розбудови вільної демократичної системи політичного управління в Україні із соціально-орієнтованою ринковою економікою неабиякого значення набуває ґрунтовне вивчення історичного досвіду провідних європейських держав. Зва-

жаючи на це, опубліковану під егідою Інституту історії України НАНУ фундаментальну наукову працю відомого українського історика А.Ю. Мартинова слід вважати особливо необхідною і своєчасною.

Не викликає сумнівів здійснена автором постановка проблеми дослідження. Адже у монографії на основі документальних джерел та із залученням новітніх праць провідних німецьких науковців детально аналізується проблематика конвергенції Заходу й Сходу країни. Заслуговує схвалення той факт, що в книзі особливу увагу приділено актуальним питанням соціально-економічного, внутрішньополітичного розвитку та еволюції зовнішньої політики ФРН, особливо у контексті європейської інтеграції й сучасних процесів глобалізації.

У вступній частині монографічного дослідження ретельно обґрунтовується його актуальність. Можна погодитися з автором, що «сучасний учений повинен буквально «бігти» слідами подій, котрі миттєво йдуть від сучасників у минуле, аби в кращих традиціях історизму, як зазначав відомий німецький дослідник Л. фон Ранке, «показати, як все відбувалося насправді». Врешті, будь-які знання про минуле співіснують у сучасному для них контексті.

Знання історичного досвіду, сучасного стану і найближчих перспектив реалізації національних інтересів найпотужніших держав світу, до кола котрих, безумовно, належить Федеративна Республіка Німеччина, дає можливість Україні краще визначити та правильно відкоригувати можливості реалізації своїх національних інтересів, що особливо важливо в сучасному взаємопов'язаному й взаємозалежному світі (С.4).

Досконало сформулювавши завдання праці, автор визначає теоретико-методологічні основи дослідження, характеризує емпіричну базу і ретельно систематизує історичні джерела, серед яких на особливу увагу заслуговують документи канцелярії федерального канцлера, архіву бундестагу й верхньої палати парламенту – бундесрату, матеріали провідних німецьких політичних партій, федерального Міністерства закордонних справ та ін.

У першому розділі монографії дослідник здійснює фундаментальний аналіз історіографії проблеми. Він справедливо відзначає, що з часу об'єднання Німеччини в жовтні 1990 р. розпочався якісно новий етап не лише національної історії, а й її наукового осмислення. По суті з того часу можна зазначати про усунення штучного розподілу істориків на східнонімецьких і західнонімецьких, котрий існував за часів «холодної війни».

Автор стверджує, що ознайомлення з основними напрямками сучасної історіографії історії об'єднаної Німеччини 1990–2005 рр. дає вагомі підстави зазначати про своєрідний ренесанс різних напрямків політичних, соціологічних та компаративних досліджень. Їхньою загальною рисою є поступове зближення методологічних підходів різних соціальних наук до предмета дослідження сучасного суспільства. Причому «вічне сучасне», яке завжди лишатиметься останньою сторінкою історії, стає об'єктом комплексного аналізу істориків, політологів, економістів, психологів, соціологів (С.20).

Другий розділ монографії під оригінальною назвою «Глобальна і німецька відповіді на німецьке питання» показує передісторію проблеми. На думку автора, після катастрофічної поразки 1945 р. принципове значення мала спроможність німців у межах розділеної національної держави спробувати успішно реалізувати демократичний устрій англосаксонського зразка. Завдяки зусиллям західнонімецьких демократичних сил, західних окупаційних держав та внаслідок успіху процесу європейської інтеграції це завдання, врешті, було вирішено. Причому саме створення Європейського співтовариства стало якісно новою сторінкою сучасної історії «старого континенту». Різні рівні життя в двох частинах Німеччини, проблеми суспільства споживання матеріальних благ і соціальної мобільності зі створенням гнучких ніш між різними прошарками країни до 1989 р. лишалися ключовими питаннями розвитку ФРН та НДР.

У першому підрозділі цієї частини дослідник органічно розкриває головні тенденції специфіки розвитку обох країн наприкінці 80-х рр. ХХ ст. За його переконанням, упродовж тих років західнонімецькій еліті вдалося застосувати до НДР не класичні військово-силові, а ефективні маніпулятивні технології, завдяки котрим було проведено ідеологічну переорієнтацію східних німців, вдалося підкупити їх еліту, яка спокусилася співучастью у глобальній вестернізації, зруйнувати ціннісне ядро соціалізму радянського зразка. Західнонімецькі засоби масової інформації спромоглися мобілізувати громадську думку на підтримку офіційного урядового курсу щодо НДР.

Другий підрозділ висвітлює значення «оксамитової революції» в НДР, котра стала ключовим моментом посткомуністичної трансформації Центральної Європи. Адже саме німецько-німецьким кордоном проходила цивілізаційна межа радянського геополітичного блоку. Саме тому падіння Берлінського муру стало початком мирної демократичної революції у НДР, яка дала поштовх об'єднанню Німеччини.

Узагальнюючи дані з аналізу наслідків революції в НДР, автор акцентує увагу на історичній заслугі тодішнього канцлера ФРН Гельмута Коля. Адже саме він не дав реалізуватися можливості перетворення революції в Східній Німеччині на серйозний ризик для глобальної безпеки й європейської інтеграції. Дослідник доводить, що інформаційна доба дозволила філігранно контролювати перебіг масових дій, без котрих не обходиться жодна радикальна зміна влади.

Крім того, історик відмічає, що із соціально-економічної точки зору революція стала наслідком того, що наука про опір металу називає його втомою. Десятиліття тонкого і гнучкого психологічного впливу ФРН на НДР не могли минути даремно. Лівова частина громадян Східної Німеччини відчувала себе дискомфортно, навіть за найкращої з матеріальної точки зору моделі авторитарного соціалізму, коли такі само німці жили в значно кращих соціальних умовах. Навіть істеблішмент СЄПН був не проти того, аби відповідальність за виведення суспільства з кризи зняти із себе.

Вчений вказує, що вульгарно класичне уявлення про буття, яке визначає свідомість, у цьому разі спрацьовує не до кінця. Навпаки, в НДР у 1989 р. саме незадоволена свідомість багатьох соціальних прошарків консолідувала їх заради зміни існуючого суспільного устрою (С.51).

На завершення розділу науковець ретельно простежує процес об'єднання Німеччини. Завдяки залученню офіційних даних про результати виборів до Народної палати НДР 18 березня 1990 р., показників провідних партій по нових федеральних землях (за результатами виборів 2 грудня 1990 р. і також 1999–2002 рр.), відомостей про валовий національний продукт на душу населення на цих територіях (за станом на 1 січня 1998 р. в тис. ДМ) та інших фактів авторові вдалося побудувати цікаву розповідь про доволі непростий процес економічного, політичного й соціального об'єднання ФРН і НДР. Особливо увага приділяється вивченню психологічної адаптації німців до інтеграції та об'єднання Німеччини в єдину державу. У висновках до розділу вчений відзначає, що з точки зору іманентної конвергенції двох частин розділеної країни процес ще далекий до завершення. Цілком можливо, що він потребуватиме ще зміни декількох поколінь громадян держави, аби всі політичні, ментальні, економічні й інші «прірви» між двома суспільствами, нарешті, остаточно зникли (С.70).

Особливу увагу привертає третій розділ – «Німецька модель соціальної ринкової економіки перед викликами національного та європейського об'єднання». Справа в тому, що західнонімецьке економічне диво 50-х рр. ХХ ст. майже на півстоліття стало надійною основою соціального ринкового господарства.

За переконанням дослідника, сучасна Німеччина є найбільшим в Європі виробником інформаційних і комунікативних технологій. ФРН поступається лише США за обсягом книгодрукування. Висока кваліфікація німецької робочої сили робить конкурентноспроможними електронну та хімічну галузі виробництва. Водночас частка соціальних послуг у валовому внутрішньому продукті становить 33,3 %, внаслідок чого ліберальні німецькі економісти вважають, що структура господарства країни не встигає трансформуватися відповідно до вимог глобалізації (С.71).

Перший параграф цього розділу розкриває сутність глобалізації й економічні наслідки возз'єднання Німеччини. На думку автора, ключовою проблемою об'єднання країни стала модернізація нових, східних земель з боку ФРН. Під нею розуміється «розвиток конкурентної демократії, ринкової економіки, соціального господарства, масового споживання, вирішення поточних проблем шляхом реформ та інновацій» (С.73).

Аналізуючи головні тенденції процесів глобалізації для сучасної німецької економіки, дослідник наводить позиції транснаціональних компаній ФРН (С.78) і доходить слушної думки, що 1 травня 2004 р. історичне розширення Європейського Союзу відразу на 10 нових країн-членів стало черговим шоком для економіки країни. Адже внаслідок відкриття нових ринків, незважаючи на семирічний мораторій на вільне пересування робочої сили зі Сходу, саме туди було відтягнуто додаткову кількість робочих місць. Канцлер Г. Шредер закликав нові країни ЄС уніфікувати оподаткування. Банки

нових країн Союзу конкурентними пропозиціями залучали вклади німецького середнього класу. Автор залишає відкритим питання: наскільки за часів глобальної економіки може вільно існувати національна політика? Адже глобалізація все частіше конкурує з принципами класичної ліберальної індустріальної доби.

Особливе зацікавлення викликає другий параграф цього розділу, в якому на високому науковому рівні відтворено трансформацію соціального ринкового господарства у ФРН. Спочатку автор відзначає, що фундамент модерної соціальної політики в Німеччині заклав ще канцлер О. фон Бісмарк, який запровадив елементи обов'язкового соцстраху. На думку дослідника, соціальна держава ХХ ст. була результатом вимушеної історичної відповіді західної моделі капіталізму на виклики націонал-соціалізму та комунізму.

Викликають захоплення наведені дослідником слова «батька» німецького ринкового господарства Л. Ерхарда, котрий стверджував, що «без постійної високооплачуваної роботи і власного житла не може бути й демократії» (С.80). Наскільки ця теза є актуальною нині для Української держави? Річ у тім, що в ній, незважаючи на популістські гасла різноманітних політичних сил та соціально-економічні програми різних урядів, які змінюються з калейдоскопічною швидкістю, лише посилюються процеси первісного нагромадження капіталу з усіма відповідними наслідками.

Такі тенденції розвитку народногосподарського комплексу в Україні призвели до небувалих темпів гіперінфляції, яка надзвичайно боляче вдарила по добробуту різних категорій громадян. На думку В.А.Ющенка, у цей період саме «...держава стала чи не головним макроекономічним дестабілізатором, тому що гроші на бюджетних рахунках: 1) не були продуктивними; 2) чим більше створеної доданої вартості спрямовувалось на державне споживання, тим більше звужувалась можливість примноження грошей»¹. Кардинальне реформування соціальної сфери в Україні не призвело до поліпшення суспільної атмосфери і прискорення темпів економічного зростання. За переконанням М. Друкованого, «Україна за своїм потенціалом – одна з багатих держав світу. Але якщо у розвинених країнах середній дохід на душу населення становить 41 – 25 тис. дол. на рік, то у нас – 1 тис. У світі показником нерівності доходів населення вважається відношення доходів 20 відсотків найбагатших до 20 відсотків найбідніших. Цей показник у Швеції становить 3,8, Японії – 4,3, Німеччині – 4,3, а в Україні – понад 100»². Нам видається, що, незважаючи на наявність відповідного досвіду ФРН у галузі створення соціально-орієнтованого господарства, процеси первісного нагромадження капіталу в Україні будуть посилюватися і надалі. Адже в її політичному істеблїшменті навряд чи знайдеться справжня пасіонарна особистість та політична сила, котра візьме на себе відповідальність і розпочне рішучу боротьбу за обмеження великої власності, як колись у Давньому Римі це здійснювали брати Гракхи. Саме тому в Україні такі тенденції посилюватимуться до того часу, доки повною силою не запрацює закон народонаселення Т. Мальтуса, котрий змусить роботодавців звернути увагу на дефіцит робочої сили й відповідним чином реформувати систему оплати праці та соціального забезпечення населення.

Значний інтерес викликає наведений автором аналіз реформування податкової системи (С.81 – 87). Він справедливо вказує, що основу соціального ринкового господарства становить система перерозподілу суспільного багатства через оподаткування. Проте саме ця проблема була ускладнена внаслідок об'єднання Німеччини і прискорення процесу економічної глобалізації. Дослідник відзначає, що проведення великої податкової реформи силами неоднорідної «великої коаліції» видавалося сумнівним. Водночас тривала відсутність нагальної податкової реформи створювала суттєвий ризик зростання бюджетного дефіциту й підриву стабільності євро.

Особливу увагу привертає здійснений дослідником аналіз проблеми безробіття (С.87–98). За його переконанням, об'єднання Німеччини спричинило радикальні зміни на ринку праці. Сотні тисяч безробітних, отримуючи соціальну допомогу на рівні прожиткового мінімуму, роками не шукали роботу, не поспішаючи навчатися новим спеціальностям. Велику цінність мають наведені цифрові дані з динаміки вартості безробітних у 1981–1996 рр., кількості працюючих по галузях економіки на 100 чоловік у 1950 та 1998 рр., структури працюючих у ФРН за віковим показником. Автор вважає, що суттєві розбіжності в концептуальних підходах провідних політичних сил Німеччини до проблеми реформування системи соціально-орієнтованого ринкового господарства є основною перешкодою для ефективної діяльності «великої коаліції», яка теоретично могла спробувати здійснити консенсусне рішення.

Велике значення для об'єктивного розуміння досліджуваної проблеми має здійснений автором аналіз входження Німеччини до європейської валютної системи. Прослідкувавши спочатку історію різних монетарних союзів і відповідні правові акти ЄС із забезпечення його членів єдиною грошовою одиницею, науковець простежив процес запровадження цієї валюти в Німеччині та його відповідні наслідки щодо функціонування народного господарства й добробуту населення. На завершення цього аналізу дослідник наводить слушну думку про те, що Німеччині та іншим членам ЄС після переходу на євро рано чи пізно доведеться привести у відповідність політичну складову інтегрального проекту, уніфікувати політичну складову інтеграційного проекту, структуру національних державних бюджетів і гармонізувати податкове законодавство. На його думку, насамперед валютна інтеграція неминуче обумовлює політичну й військову (С.111)

Одним із найбільших за обсягом є четвертий розділ монографії, в котрому ретельно досліджено партії у політичній системі об'єднаної Німеччини. Саме в ньому автор спочатку простежив зміни статусу після об'єднання та ролі таких важливих політичних інститутів ФРН, як бундесрат, бундестаг, федеральний президент, конституційний суд. На думку науковця, так би мовити, «контрольний пакет» акцій у німецькому політичному житті належить партіям. Справа в тому, що діяльність правоцентристських, лівоцентристських і позапарламентських партій суттєво впливає на стан та розвиток політичної системи країни. Своєю чергою остання визначає особливості їх ідеологічних установок і повсякденної діяльності (С.135–136).

В наступному параграфі під назвою «Правоцентристські партії: нові ідеологи діяльності» на підставі залучення широкого кола джерел детально характеризується еволюція ідеологічних доктрин таких значних політичних сил Німеччини, як Християнсько-демократичний союз, Християнсько-соціальний союз та Вільна демократична партія. Крім ідеологій, дослідник приділив значну увагу міжпартійним відносинам, лідерам партій та їх боротьбі за електорат.

Характеризуючи німецькі лівоцентристські партії соціал-демократів, зелених та демократичного соціалізму, дослідник влучно звернув увагу на переорієнтацію їх ідеології від акцентування уваги на ідеалах справедливості до проголошення пріоритетним напрямком їх боротьби ідеали свободи.

Окрему увагу в кінці розділу приділено й позапарламентським партіям. За переконанням дослідника, їх переважна більшість перебуває у пошуках ідентичності. Разом із тим в їх ідеології залишаються домінуючими заперечення етнічної та культурної різноманітності, агресивний антиамериканізм, відкидання ідейного і ціннісного плюралізму, пріоритетність консервативних традицій національної ідентичності.

Автор вважає, що основними причинами активізації політичного екстремізму в ФРН можна вважати структурну кризу ринкового господарства й зростання рівня нелегальної імміграції, котра загрожує підривом всієї соціальної системи країни (С.234).

П'ятий розділ монографічного дослідження цілком і повністю присвячений відносинам об'єднаної Німеччини та оновленого Європейського Союзу. На його початку автор відзначає, що загалом у питаннях зовнішньої політики ФРН, починаючи з часів утворення єдиної Німеччини, сформувався консенсус між основними лівоцентристськими й правоцентристськими силами стосовно визначення пріоритетів національних інтересів, просування вперед процесу європейської інтеграції, зміцнення трансатлантичного партнерства, проведення Німеччиною активної політики в різних регіонах земної кулі (С.235).

Далі дослідник детально аналізує вплив об'єднання Німеччини на посилення процесів європейської інтеграції й наводить слушну думку про те, що «якби ЄС зник, то люди відчули би не більшу, а меншу захищеність своєї національної і культурної ідентичності». Адже «відроджена Європа не може зростати на руїнах національних держав», тому «націоналістичне або ізоляціоністське мислення може бути гіршим ворогом нації та її інтересів. Європейський Союз є ареною, на якій формальний суверенітет може поступитися місцем реальній могутності, розквіту національної культури та покращення економічних показників» (С.265).

Досліджуючи еволюцію відносин Німеччини з Францією автор показує спільність проблем суспільно-політичного й економічного життя цих держав. Привертає увагу наведена ним думка про те, що Вашингтон активно лобіює ідею вступу «зразкової ісламської країни» Туреччини до ЄС, що має запобігти цивілізаційному зіткненню демократичного Заходу з мусульманським світом. Автор приводить вислів президента Консти-

туційного конвенту Франції В.Жіскард д'Естена про те, що внаслідок вступу до Європейського Союзу Туреччини об'єднана Європа отримає суттєві проблеми з власною цивілізаційною ідентичністю (С.274).

Вивчаючи ставлення Німеччини до розширення ЄС і перспективи входження України до цієї організації, дослідник відмічає, що європейська інтеграційна стратегія нашої країни повинна враховувати об'єктивний календарний план порядку денного розвитку Європейського Союзу. Ставлячи амбіційні плани та наполегливо працюючи заради їхньої реалізації, Україні слід чітко усвідомлювати, що поки що стратегічні плани розширення ЄС обмежуються лише балканським напрямком (С.294).

Найбільш обширний за обсягом і насиченістю матеріалу є останній, шостий розділ монографічної праці, в котрому висвітлено зовнішню політику ФРН у пошуках прагматичної глобальної відповідальності. На його початку дослідник відзначає, що зовнішня політика Німеччини все більше стає важливою складовою частиною спільної зовнішньої й оборонної політики ЄС, що є наслідком поступового передання суверенних прав національних держав на наднаціональний рівень європейських інтеграційних структур, які з часом стають головними суб'єктами нової системи міжнародних відносин доби глобалізації (С.304).

Вивчаючи нову модель відносин ФРН та США, автор прискіпливо аналізує стосунки цих держав як у рамках міжнародних військово-політичних союзів, так і в ракурсі відносин ЄС із Вашингтоном. Він указує, що військовий потенціал європейських країн – учасниць НАТО – істотно морально застарів у порівнянні з новітніми видами озброєнь Сполучених Штатів Америки. Причиною таких тенденцій у Німеччині є те, що питання реформування бундесверу зіштовхуються з проблемою фінансування в умовах, коли федеральний уряд намагається ввести дефіцит державного бюджету у межі, передбачені пактом монетарної стабільності в Європі (С.353).

Детальний аналіз інтересів Німеччини на пострадянському просторі наштовхнув автора на висновок про партнерський характер відносин. Разом із тим він відзначає, що Помаранчева революція в Україні суттєво позначилася на стані україно-російських відносин. Нове керівництво держави взяло чіткий курс на європейську й євроатлантичну інтеграцію. Водночас ЄС не був готовий запропонувати Україні реальну перспективу членства, хай навіть із 2015 р., оскільки з цього приводу серед держав-членів Євросоюзу не було єдиної точки зору. За цих обставин ЄС був готовий вести мову лише про особливе партнерство та зону вільної торгівлі.

Оцінюючи стан і перспективи розвитку україно-німецьких відносин, науковець стверджує, що в Україні складно відбувається пристосування до європейських цінностей, норм та стандартів. Бажаючи перескочити відразу через декілька етапів розвитку цих відносин (визнання країни з ринковою економікою, стабільною демократією, підписання угоди про асоційоване членство), Україна постійно ставить воза попереду коня. Ось чому «віз» співпраці й донині там, де він був. Адже еліти Європейського Союзу не розуміють таку логіку дій.

До того ж післяреволюційна Україна з її постійним з'ясуванням стосунків між різними фінансово-політичними угрупованнями, нестабільним законодавством і неповагою до верховенства права, наслідками чорнобильської катастрофи, лідерством у Європі за рівнем захворюваності на СНІД надто сильно відлякує європейців (С.382).

Досліджуючи німецькі відносини з державами Азії, Африки та Латинської Америки, автор відмічає, що після закінчення «холодної війни» вони з країнами колишнього «третього світу» набувають дедалі більшого значення. ФРН, репрезентуючи тип «торговельної держави», заінтересована в створенні сприятливих умов для максимальної реалізації своїх експортних можливостей (С.383). Аби досягти цього, Німеччина зацікавлена попереджати й уникати структурні причини насильницьких конфліктів у партнерських країнах, а також у відбудовуванні надійних міжнародних механізмів їх ненасильницького врегулювання (С.396).

Висновки до монографічного дослідження відрізняються високою чіткістю і лаконічністю. Вони мовби «пронизують» увесь текст праці та повністю впливають з її змісту. В їх підсумку автор висловлює своє бачення проблеми співіснування Західної й Східної цивілізацій. На його думку, ФРН не сприймає апокаліптичну концепцію «зіткнення» останніх і в міру своїх можливостей намагається стимулювати діалог між ними. Врешті, або Захід повинен змінитися, щоб адаптувати під свої потреби решту

світу, або «незахідний» світ має остаточно трансформуватися, змінивши свою традиційну цивілізаційну ідентичність, щоб знайти своє місце в новому ліберальному світовому устрої. За переконанням науковця, від способу розв'язання цієї дилеми значною мірою залежить алгоритм розвитку всесвітньої історії у XXI ст. (С.411).

Окремо слід згадати й про літературу та джерела, котрі використав автор при створенні цієї праці. Їх перелік досягає 700 найменувань, з яких понад 500 – німецькомовні. Серед них можна побачити не лише документальні матеріали архівних фондів ФРН, а й наукові праці відомих істориків, філософів і соціологів. Значною мірою при написанні книги було використано опубліковані документальні матеріали, періодичні видання та матеріали офіційних електронних сайтів.

Підсумовуючи висновки по монографічному дослідженню А.Ю.Мартінова, слід сказати, що його праця побудована на стику різних соціальних наук – таких, як історія, соціологія, політологія, соціальна економіка, міжнародне право й ін. Саме тому вона становить надзвичайну наукову цінність. Оскільки проблеми, порушені дослідником у цій монографії, мають неабияке значення та актуальність для подальшого розвитку Української держави й визначення її перспектив в інтеграції до світового економічного простору, хочеться привернути увагу Міністерства освіти і науки України про необхідність впровадження даної праці в навчальний процес студентів вищої школи різних спеціальностей.

Наостанку від щирого серця хочеться висловити авторіві монографії «Об'єднана Німеччина: від «Боннської» до «Берлінської» республіки (1990–2005 рр.)» А.Ю. Мартінову щиро подяку за виконане ним добротне дослідження, котре без перебільшення стало серйозним досягненням вітчизняної історичної думки та буде при нагоді всім, хто цікавиться соціальними науками. Плекаємо надію, що автор буде нарощувати темпи дослідження в цій царині й ще не раз порадує нас своїми фундаментальними дослідженнями.

¹ Ющенко В.А. Розвиток попиту і пропозиції на гроші на Україні: Дис. ... канд. екон. наук – Суми, 1998. – С.75.

² Друкований М. Хазяями чи наймитами на своїй землі? // Сільські вісті. – 2007. – №26 (18 009). – С.1.

В.Б.Молчанов (Київ)

Матеріали до історії Українського історичного товариства. Збірник документів / Редактор Алла Атаманенко. – Нью-Йорк; Острог: Українське історичне товариство, Національний університет «Острозька академія», Інститут дослідження української діаспори, 2006. – 384 с. (Серія: «Історичні джерела» – Т.ІІ)

Останнім часом в Україні побачили світ мемуари, щоденники, епістолярії, науково-документальні твори активних діячів української еміграції міжвоєнного і післявоєнного періодів (Д.Дорошенка, О.Доценка, В.Липинського, І.Мазепи, О.Оглоблина, М.Омельяновича-Павленка, Є.Чикаленка та ін.), дослідження вчених з української діаспори у галузі історіографії, джерелознавства, вітчизняної історії й спеціальних історичних дисциплін (Б. і Л.Винарів, А.Жуковського, В.Косика та ін.), монографії й дисертаційні праці з минулого української еміграції та діаспори. Проте все ще відчувається брак джерел з історії таких інституцій, як Українська вільна академія наук, Наукове товариство імені Шевченка в окремих країнах, Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій Альбертського університету, Українське генеалогічне і геральдичне товариство тощо, які плідно працювали за межами України на ниві вітчизняної історичної науки. Поважне місце серед них належить й Українському історичному товариству (УІТ).

Нещодавно вийшов друком другий том збірника матеріалів із серії «Історичні джерела», що видається Українським історичним товариством й Інститутом дослідження української діаспори Національного університету «Острозька академія». У даному томі, який має назву «Матеріали до історії Українського історичного товариства», представлені документи, які характеризують діяльність УІТ протягом 1965–2003 рр.

Видання включає передмову («Впровадження»), котра складається із вступного слова Любомира Винара (с.9–11) та статті А.Атаманенко «Джерела до історії Українського